

17. Mai 2009 Talen som ble holdt av Geir Ellingsrud

Kjære alle sammen!

Først av alt gratulerer med dagen.

Vi feirer i dag 17. mai for ethundreogfemognittiene gang! Eller for å være presis, feiringen av 17. mai tok ikke til før en del år etter 1814. Det var stor motstand fra Kong Carl Johan som ikke ville tillate at grunnlovsdagen ble markert. Han ville heller at vår nasjonaldag skulle være den 4. november. Det var nemlig den dagen da unionen med Sverige var et faktum, og ønsket om å feire 17. mai var jo selvsagt en selvstendighetsmarkering. Kongens motstand kulminerte med det såkalte Torvslaget som fant sted i 1829 - for nøyaktig 180 år siden. Soldater med geværkolber og kavaleri med sabler ble sendt mot folkemengden som fredelig hadde samlet seg på Stortorvet, og slo løs på dem - kavaleriet riktignok bare med flatsiden av sablene. Det var en svært brutal reaksjon, som kongen tapte på, og i realiteten måtte han gi opp motstanden mot nasjonaldagen, selv om dagen først kunne feires fritt etter at Carl Johan døde og Oscar I overtok tronen.

Så selv om grunnloven vår var vedtatt, var altså ikke 17. mai-feiring noen selvfølge. Vi har måttet slåss for den. Den andre perioden i vår historie da det rådet et totalforbud mot 17. mai-feiring, og overtredelse ble brutalt straffet, var under annen verdenskrig da Norge var okkupert. Det ligger en enorm symbolkraft i vår nasjonaldag, og den har kommet vesentlig styrket ut av periodene med motgang.

Mye av 17. mai-symbolikken er naturligvis knyttet til vår selvstendighet og uavhengighet som nasjon, men de verdiene som ligger under utviklingen av vår kultur og vårt samfunn er i dagens Norge en vel så viktig del av innholdet i feiringen.

I dagens Norge er vi så heldige å leve i et av verdens fredelige hjørner, så vår selvstendighet blir neppe utfordret i dramatiske, krigerske begivenheter som vi tidligere har måtte gjennomleve, men våre verdier er hele tiden under utvikling, og til tider blir de utfordret. Folkesuvereniteten er en av pilarene i grunnloven, allikevel skulle grunnloven bli nesten hundre år gammel før kvinnene fikk allmenn stemmerett. Det skjedde i 1913, men fire år før, i 1909, altså for nøyaktig hundre år siden, fikk kvinnene fra borgerskapet og middelklassen, som det het, stemmerett. Bare det illustrer hvordan forståelsen av begrepet demokrati har utviklet seg.

En bærebjelke som grunnloven bygger på, er de sentrale menneskerettighetene, som rettssikkerhet, yrings- og talefrihet, og religionsfrihet og organisasjonsfrihet. Disse universelle rettighetene, som vi ganske ofte tar for gitt, utfordres stadig. Det er mange land i verden der menneskerettighetene ikke står særlig høyt i kurs. Der de brytes daglig på de mest grufulle måter.

En dag som denne, når vi feirer Norges snart 200 års suksess som en moderne nasjon med et styresett fundert på folkesuverenitet og menneskerettigheter, skal vi ikke glemme alle dem som befinner seg i krigssoner, som lever under totalitære regimer eller som på andre måter rammes av manglende respekt for menneskerettighetene. Det er vår plikt systematisk å arbeide for at menneskerettighetenes kår bedres. Det gjelder ute - men også her hjemme. For vi har ikke alltid feid gullende rent for egen dør.

Allerede en av 17. mai-feiringens fedre, Henrik Wergeland, hadde et vidt perspektiv. Han sloss ikke bare for norsk selvstendighet og folkeopplysning, men også for underkuede nasjoner i Europa og resten av verden. Hans Europa var det frihetlige Europa, og ikke det mørke, reaksjonære Europa som fulgte etter Napoleonskrigene, sier Wergeland-biograf Odd Arvid Storsveen.

Mens vi snakker om en vid horisont, kan vi reflektere over at 17. mai faktisk er en dato i alle andre land også. Og jeg har lyst til å nevne at dagen er en merkedag i USA for kampen mot diskriminering - og for arbeidet for likhet og likeverd. Den 17. mai i 1954 forbød høyesterett i USA raseskilte i skolene. Vi deler også fødselsdagen med et av verdens minste land. Den lille øystaten Nauru i Stillehavet med ca 13 000 innbyggere fikk sin grunnlov den 17. mai i 1964. En gratulasjon til dem!

Vi opplever at ytringsfriheten stadig ufordres. Ytringsfrihetens fremste begrunnelse er individets frie meningsdannelse. Fordi mennesker er rasjonelle, tenkende vesener er det gjennom en åpen meningsutveksling at samfunnet og den enkelte blir best mulig opplyst. Ytringer man er uenige i skal møtes med motargumenter, ikke med forbud eller maktbruk. Ytringsfriheten er en av de beste garantistene for at et samfunn fungerer demokratisk, at menneskerettighetene holdes i hevd, og den er en avgjørende feedbackmekanisme for at samfunnsutviklingen skal gå i riktig retning. Det må være mulig å slå ned på overgrep, og offentlig ta til motmæle mot uheldige sider ved samfunnet. Om det ikke går an å forsvare en sak i et offentlig ordskifte, er den kanskje ikke så mye verdt.

Den første offentlige 17. mai-tale ble holdt av Henrik Wergeland i 1833 ved Kroghstøtten. Mange ble spurt før ham, men alle svarte nei. Når de ikke våget, var det av redsel for Kong Carl Johans reaksjon. De ville nødig provosere kongen og var engstelige for sin karriere. Wergeland brukte sin ytringsfrihet og holdt en tale som senere ofte ble sitert. Det gavnet muligens ikke hans karriere, men det gavnet nasjonen Norge.

De strømningene i datiden som lå under når grunnloven ble utformet på Eidsvold, var del av opplysningstidens tankegods. Allerede betegnelsen "opplysningstiden" forteller oss at kunnskap og rasjonalitet lå bak. Og dette var også stikkord i de følgende årene da nasjonen Norge ble bygget. Det var en formidabel oppgave. Man skulle forme den nye nasjonen politisk og kulturelt, og alle de strukturer som et samfunn består av skulle på plass. Vi skulle ha et politisk system, lovverk og rettsvesen, et pengevesen, et forsvar også videre. Ikke minst trengte vi et utdannelsessystem. All den kompetansen som krevdes måtte utvikles her hjemme, og i den retning var opprettelsen av et universitet avgjørende. Det kongelige Fredriks Universitet, som Universitetet i Oslo het på den tiden, ble motvillig opprettet av Fredrik den 6. i 1811, mens vi fortsatt var del av Danmark-Norge, og institusjonen spilte en stor rolle i nasjonsbyggingen utover attenhundretallet i kjølvannet av 1814.

I dag som den gang er kunnskap og rasjonalitet viktig når vi skal møte utfordringene vi står overfor - både i vårt eget samfunn og ute i den store verden. Det gjelder ikke bare naturvitenskap og teknologi, som selvsagt er blant drivkreftene i vår økonomiske utvikling. Men humaniora og samfunnsvitenskap i bred forstand, spiller en avgjørende rolle når vi skal forstå samfunnet og ikke minst når vi skal finne ut hvordan vi skal gå frem for å utvikle verden til et bedre sted å være.

Henrik Wergeland var hele sitt korte liv opptatt av folkeopplysning, en utrettelig folkelærer med store vyer, og en varmhjertet omsorgsarbeider. Han var også nært knyttet til universitetet - blant annet som en av de første universitetsbibliotekarere.

Det sies at mot dumhet kjemper selv gudene forjeves, men man skal kanskje ha et mer optimistisk syn. Fornuften har en tendens til å seire, selv om det noen ganger kan virke som det tar uendelig lang tid.

Jeg nevnte den spe begynnelsen på 17. mai-feiringen. Og det skulle 40 år fra Torvslaget til vi fikk det første barnetoget. Det var skolebestyrer Peter Qvam som i 1869 hadde ideen til et barnetog, og han laget en parade med barn fra sin skole. Året etter grep Bjørnstjerne Bjørnson ideen, og arrangerte det første store barnetoget. Det bestod av 1200 gutter. Jentene fikk først være med tyve år senere!

17. mai er en stor og symbolmettet dag. Verdiene som symboliseres har vi ikke fått gratis - de må hegnes om, de må vedlikeholdes og ikke minst må de videreutvikles i en omskiftelig verden.

En riktig flott 17. mai ønsker jeg dere alle!

Geir Ellingsrud